



Sygn. akt II CSK 539/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 czerwca 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)
SSN Paweł Grzegorzczak (sprawozdawca)
SSN Bogumiła Ustjanicz

Protokolant Agnieszka Łuniewska

w sprawie z powództwa R. A.
przeciwko R.K.
o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności,
po rozpoznaniu na rozprawie
w Izbie Cywilnej w dniu 22 czerwca 2018 r.,
skargi kasacyjnej pozwanego
od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 1 grudnia 2016 r., sygn. akt I ACa (...),

1. oddala skargę kasacyjną;

**2. przyznaje adwokatowi K. P. od Skarbu Państwa - Sądu
Apelacyjnego w (...) kwotę 3600 (trzy tysiące sześćset) złotych
powiększoną o należny podatek od towarów i usług tytułem
nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej pozwanemu w
postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

Powódka R. A. domagała się w powództwie skierowanym przeciwko R. K., po ostatecznym sprecyzowaniu żądania, częściowego pozbawienia wykonalności tytułu wykonawczego w postaci prawomocnego nakazu zapłaty wydanego w postępowaniu nakazowym z dnia 21 września 1995 r., nakazującego R. A., K. B. i I. A., aby zapłacili solidarnie powódkom A. M. i D. M. kwotę 1450 zł z odsetkami umownymi w wysokości 30% miesięcznie od dnia 11 sierpnia 1994 r. do dnia zapłaty.

W sprawie ustalono, że w czerwcu 1994 r. powódka R. A. zawarła umowę pożyczki ze S. M., której przedmiotem była kwota 10 000 000 starych złotych. Powódka zobowiązała się zwrócić pożyczkę w następujący sposób: do dnia 10 czerwca 1994 r. kwotę 1 500 000 starych złotych z tytułu odsetek, do dnia 10 lipca 1994 r. kwotę 1 500 000 starych złotych z tytułu odsetek oraz do dnia 10 sierpnia 1994 r. kwotę 11 500 000 starych złotych z tytułu spłaty należności głównej oraz odsetek. Strony zastrzegły, że za zwłokę w zwrocie pożyczki powódka zapłaci odsetki umowne w wysokości 30% miesięcznie od wartości należności głównej podwyższonej o należne odsetki.

Jako zabezpieczenie spłaty zadłużenia powódka podpisała weksel *in blanco*, który w przypadku niewykonania przez nią któregośkolwiek z postanowień umowy, pożyczkodawca miał prawo uzupełnić zgodnie z deklaracją wekslową na kwotę odpowiadającą stanowi aktualnego zadłużenia z odsetkami umownymi za zwłokę w wysokości 30% miesięcznie. Poręczycielami weksla byli mąż powódki I. A., który zmarł w 2002 r., oraz K. B.

W związku z niespłaceniem pożyczki w terminie, Sąd Rejonowy w Ł., nakazem zapłaty w postępowaniu nakazowym z dnia 21 września 1995 r. nakazał R. A., K. B. i I. A., aby zapłacili solidarnie A. M. i D. M. - spadkobierczyniom S. M. – kwotę 1450 zł z odsetkami w wysokości 30% miesięcznie od dnia 11 sierpnia 1994 r. do dnia zapłaty. Wierzytelność objętą nakazem zapłaty nabył pozwany R. K. w drodze indosu wekslowego, a postanowieniem z dnia 12 czerwca 1996 r. Sąd Rejonowy w Ł. nadał nakazowi zapłaty klauzulę wykonalności na jego rzecz na

podstawie art. 788 § 1 k.p.c. Nabycie weksla nastąpiło w celu inwestycyjnym, za kwotę odpowiadającą sumie wekslowej z odsetkami na dzień wykupu weksla. Następnie, w związku ze śmiercią I. A., postanowieniem z dnia 4 marca 2013 r. Sąd Okręgowy w Ł. nadał nakazowi zapłaty klauzulę wykonalności przeciwko spadkobiercom I. A. – S. A. i A. B.

W toku postępowania egzekucyjnego prowadzonego z wniosku wierzyciela w latach 1997 - 2009 wyegzekwowano 10 935, 28 zł. Postępowanie to uległo umorzeniu z mocy prawa na podstawie art. 823 k.p.c. W 2010 r. doszło do ponownego wszczęcia postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela, w ramach którego toczy się obecnie egzekucja przeciwko dłużniczkom R. A., S. A. i A. B.

Wyrokiem z dnia 18 kwietnia 2014 r. Sąd Okręgowy w P. oddalił powództwo, wskazując, że wejście w życie po wydaniu nakazu zapłaty przepisów art. 359 § 2, § 2¹ i § 2³ k.c., na które powoływała się powódka, nie sprawiało, aby powódce przysługiwało prawo domagania się pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności, w szczególności, że uprzednio nie podnosiła w toku postępowania zarzutów ani nie powołała się na art. 5 k.c., mimo takiej możliwości.

Wyrok ten został uchylony na skutek apelacji powódki wyrokiem Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 18 marca 2015 r. Przekazując sprawę Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania Sąd Apelacyjny wskazał, że podziela stanowisko Sądu Okręgowego, iż art. 359 § 2¹ - 2³ k.c. nie mogły znaleźć zastosowania w niniejszej sprawie, zwłaszcza gdy chodzi o ocenę żądania w okresie poprzedzającym wejście w życie tych przepisów. Dostrzegł również, że powódka ostatecznie sprecyzowała powództwo jako żądanie pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności, podtrzymując zarazem twierdzenia o nieważności postanowień umownych w zakresie odsetek w świetle art. 5 k.c. i art. 353¹ k.c. W tym kontekście, w ocenie Sądu Apelacyjnego, należało zważyć, że istnienie prawomocnego orzeczenia sądu stanowiącego tytuł egzekucyjny wyklucza ponowne badanie skuteczności zawartej umowy, w tym ważności zastrzeżenia odsetek w określonej wysokości ustalonej w dacie jej zawarcia. Nie wyklucza to jednak uprawnienia Sądu do oceny dopuszczalności postanowień umowy przez

pryzmat art. 5 k.c. i art. 353¹ k.c. w płaszczyźnie zmieniających się realiów gospodarczych. Jest przy tym okolicznością powszechnie znaną, że po powstaniu tytułu egzekucyjnego objętego powództwem doszło do diametralnej zmiany warunków społeczno-gospodarczych, w tym do znaczącego umocnienia złotówki i ustabilizowania inflacji, a nawet okresowej deflacji. Zbadania wymagało zatem, czy w okresie tym nie wystąpiły podstawy do uznania odsetek umownych zastrzeżonych w 1994 r. za wygórowane, co mogłoby być kwalifikowane jako zdarzenie, na skutek którego zobowiązanie wygasło (art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.). Sąd Apelacyjny wskazał przy tym, że nie można *a priori* wykluczyć skutecznego powołania się przez dłużnika na art. 5 k.c., gdy odsetki stały się nadmierne po powstaniu zobowiązania. Konieczna była zatem ocena, czy w późniejszym okresie, po powstaniu tytułu wykonawczego, nie wystąpiło zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie częściowo wygasło – stało się nieważne z uwagi na sprzeczność z art. 58 k.c.

Rozpoznając sprawę ponownie, Sąd Okręgowy uznał, że powództwo zasługiwało na częściowe uwzględnienie i pozbawił tytuł wykonawczy wykonalności w stosunku do powódki w części zasądzającej odsetki przekraczające czterokrotność wysokości stopy kredytu lombardowego Narodowego Banku Polskiego w stosunku rocznym. Sąd uznał, że postanowienia umowy pożyczki w zakresie odsetek za zwłokę stanowiły naruszenie zasady swobody umów. Stwierdził, że jakkolwiek umowa pożyczki została zawarta przed wejściem w życie ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 157, poz. 1316) wprowadzającej art. 359 § 2¹-2³ k.c., to wzięwszy pod uwagę treść art. 353¹ k.c. ustalona wysokość odsetek jest na tyle wygórowana, że powinna zostać uznana za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego. Sąd odwołał się do orzecznictwa Sądu Najwyższego, według którego treść art. 359 § 2¹ k.c. może stanowić przesłankę oceny, czy konkretne odsetki umowne mieściły się w granicach dozwolonej stronom swobody kształtowania stosunku prawnego. Na tej podstawie przyjął, że odsetki w wysokości 360% w skali rocznej, przy uwzględnieniu, że w dacie zawarcia umowy odsetki ustawowe wynosiły 54%, a oprocentowanie kredytów bankowych ok. 24 - 30%, były nadmiernie wygórowane i niezgodne z zasadami współżycia społecznego. W

konsekwencji uznał, że skoro wysokość odsetek umownych za cały okres opóźnienia nie powinna przekraczać stopy kredytu lombardowego, to w części przekraczającej tę wysokość „(...) odsetki zasądzone nakazem zapłaty w postępowaniu nakazowym były nieważne z uwagi na treść art. 58 § 2 k.c.”. Wyjaśnił przy tym, że wprowadzenie instytucji odsetek maksymalnych do porządku prawnego dopiero w 2006 r. nie stoi na przeszkodzie, aby właśnie ich wysokość stanowiła miernik odsetek w niniejszej sprawie. Komercyjny charakter pożyczki zaciągniętej przez powódkę wykluczał natomiast odwołanie się do wysokości odsetek ustawowych, które nie pełniłyby funkcji dyscyplinującej i kompensacyjnej.

Apelacja pozwanego od wyroku Sądu Okręgowego została oddalona wyrokiem Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 1 grudnia 2016 r.

Sąd zaznaczył, że podziela i przyjmuje za własne ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego, a także, iż orzeka w warunkach związania uprzednią własną oceną prawną (art. 386 § 6 k.p.c.). Odnosząc się do zarzutów apelacji wywiódł, że trafnie podniesiono w apelacji, iż powaga rzeczy osądzonej i zasada nieretroakcji uniemożliwiają zmianę prawomocnych orzeczeń sądowych oraz stosowanie przepisów prawa ustanowionych później do orzeczeń wydanych przed ich wejściem w życie. W okolicznościach sprawy miał jednak zastosowanie art. 357¹ k.c. przez co zaskarżone orzeczenie odpowiadało prawu. W ocenie Sądu Apelacyjnego zmiana realiów gospodarczych, do której doszło w latach 90-tych ubiegłego stulecia, niewątpliwie stanowiła wzmiankowaną w tym przepisie nadzwyczajną zmianę stosunków, uzasadniającą częściowe pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności. Do wygaśnięcia zobowiązania po powstaniu tytułu egzekucyjnego doszło w następstwie istotnej zmiany stosunków gospodarczych, która spowodowała, że „(...) określona umownie wysokość odsetek okazała się sprzeczna z zasadami współżycia społecznego w rozumieniu art. 58 § 2 k.c.”.

Wyrok Sądu Apelacyjnego zaskarżył skargą kasacyjną w całości pozwany, zarzucając naruszenie art. 378 § 1 k.p.c. w związku z art. 11, art. 233 § 1, art. 244 § 1, art. 245, art. 278 § 1, art. 316 § 1, art. 328, art. 365 § 1 i 366 k.p.c., art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 zdanie pierwsze k.p.c., art. 365 § 1 k.p.c., art. 366 k.p.c., art. 378 § 1 k.p.c. w związku z art. art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c., art. 359 k.c. w związku z

art. 58 § 2 k.c. oraz art. 357¹ k.c. Na tej podstawie wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przepis art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. pozwala dłużnikowi żądać w drodze powództwa pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności w całości lub w części, jeżeli po powstaniu tytułu egzekucyjnego, a gdy tytułem jest orzeczenie sądowe – także po zamknięciu rozprawy – nastąpiło zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie stwierdzone tytułem wygasło lub nie może być egzekwowane. Powództwo opozycyjne umożliwia dłużnikowi powołanie się w celu obrony przed egzekucją na zdarzenia następne, sytuujące się poza granicami czasowymi prekluzji wynikającej z prawomocności materialnej wyroku (*nova producta*), które w płaszczyźnie prawa materialnego powodują wygaśnięcie zobowiązania lub niemożność jego egzekwowania. W przeciwieństwie do skargi o wznowienie postępowania i innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, środek ten nie zmierza natomiast do podważenia prawomocności wyroku, przez co wykluczone jest powoływanie się w nim na okoliczności sprzed momentu miarodajnego dla wyrokowania (art. 316 § 1 k.p.c.), bez względu na to, czy były one podnoszone w postępowaniu rozpoznawczym prowadzącym do powstania tytułu egzekucyjnego, czy też nie (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 2012 r., III CZP 16/12, OSNC 2012, nr 11, poz. 129).

Niedopuszczalność oparcia powództwa opozycyjnego skierowanego przeciwko prawomocnemu orzeczeniu sądu na faktach sprzed zamknięcia rozprawy, a w przypadku nakazu zapłaty – sprzed jego wydania, stanowi jedno z założeń konstrukcyjnych tej instytucji i dotyczy także okoliczności uzasadniających nieważność czynności prawnej lub jej części. Wadliwość taka powinna być uwzględniona – w ramach zgromadzonego materiału faktycznego – w postępowaniu prowadzącym do wydania orzeczenia, a jej niedostrzeżenie przez sąd może stanowić podstawę wniesienia środka zaskarżenia. Odwołanie się do art. 353¹ w związku z art. 58 § 2 k.c. w celu uzasadnienia pozbawienia wykonalności nakazu zapłaty co do części zastrzeżonych odsetek (por. wyroki Sądu

Najwyższego z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00, niepubl., z dnia 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04, niepubl., z dnia 4 listopada 2005 r., V CK 162/05, niepubl., i z dnia 6 grudnia 2007 r., IV CSK 320/07, niepubl.) nie było zatem w okolicznościach sprawy możliwe, ze względu na prawomocny nakaz zapłaty przesądzający z mocą *res iudicata* (art. 365 i 366 w związku z art. 353² k.p.c.) o zobowiązaniu powódki. Za pozbawione znaczenia należało uznać to, że nakaz zapłaty *in casu* uprawomocnił się na skutek braku zaskarżenia, skoro jego prawomocność prekludowała obronę dłużniczki opartą na okolicznościach, które istniały przed jego wydaniem, i mogły być poddane pod ocenę sądu przez wniesienie zarzutów (art. 491 § 1 *in fine* k.p.c.).

Z uzasadnienia zaskarżonego wyroku wynikało jednak, że wbrew zasadniczemu kierunkowi zarzutów skargi kasacyjnej Sąd Apelacyjny upatrywał podstawy częściowego uwzględnienia powództwa – inaczej niż Sąd Okręgowy – nie tyle w pierwotnej częściowej nieważności umowy pożyczki, lecz w nadzwyczajnej zmianie stosunków (art. 357¹ k.c.), do której doszło po wydaniu nakazu zapłaty, i której skutkiem było wygaśnięcie zobowiązania odsetkowego pozwanej. Przyznać przy tym trzeba, że stanowisko to nie zostało wyrażone w sposób konsekwentny, zważywszy, że Sąd Apelacyjny odwołał się również do art. 58 § 2 k.c., wskazując, iż zmiana stosunków doprowadziła do nieważności zobowiązania odsetkowego ze względu na kolizję z zasadami współżycia społecznego.

Odnosząc się do tego zapatrywania w kontekście zarzutów skargi kasacyjnej należało przede wszystkim zauważyć, że art. 357¹ § 1 k.c. przyznaje sądowi wyjątkowe uprawnienie do ingerencji w stosunek obligacyjny, polegającej na zmianie treści umowy albo jej rozwiązaniu. Zmiana treści umowy lub jej rozwiązanie na podstawie tego przepisu nie następuje *ex lege*, w następstwie ziszczenia się okoliczności określonych w jego treści, lecz na skutek wyroku sądu, który ma charakter konstytutywny, kształtując sytuację prawną stron. W judykaturze przyjęto, że art. 357¹ k.c. nie jest źródłem roszczenia, którego adresatem byłaby druga strona umowy, nie wynika z niego także uprawnienie kształtujące, a żądanie dostosowania umowy do zmienionych okoliczności może być realizowane jedynie przez wytoczenie powództwa lub powództwa wzajemnego, nie zaś w drodze zarzutu procesowego (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2000 r., II

CKN 644/98, niepubl., z dnia 21 czerwca 2001 r., IV CKN 385/00, niepubl., i z dnia 6 października 2004 r., I CK 156/04, niepubl., oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2001 r., III CZP 54/01, OSNC 2001, nr 10, poz. 145).

W świetle art. 357¹ § 1 k.c. nie ma przeszkód, aby przyznana sądowi kompetencja była realizowana w stosunku obligacyjnym, którego istnienie i treść zostały potwierdzone prawomocnym orzeczeniem sądu, jeżeli przesłanki, o których mowa w tym przepisie, stanowią *novum* z punktu widzenia chwili miarodajnej dla orzekania (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 1946 r., C. I. 38/46, Państwo i Prawo 1947, nr 2, s. 114, i z dnia 8 stycznia 1948 r., C. I. 1157/47, Przegląd Notarialny 1949, t. I, s. 319). Zmiana umowy albo jej rozwiązanie, do których doszło z mocy kształtującego wyroku sądu, mogą wówczas uzasadniać wytoczenie powództwa opozycyjnego na podstawie art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. Odmiennej kwestią jest jednak, czy skorzystanie przez sąd z kompetencji określonej w art. 357¹ k.c. może nastąpić w procesie wszczętym powództwem opozycyjnym, bez potrzeby uzyskania uprzedniego kształtującego orzeczenia sądu.

Zagadnienie to, niedostrzeżone przez Sąd Apelacyjny, jest skomplikowane ze względu na naturę uprawnienia do żądania modyfikacji umowy oraz specyfikę akcji opozycyjnej, jako inicjującej proces, którego zasadniczym przedmiotem jest wykonalność tytułu wykonawczego, nie zaś stosunek materialnoprawny stwierdzony tym tytułem (por. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 2008 r., III CSK 260/07, OSP 2009, nr 2, poz. 21 i z dnia 19 stycznia 2011 r., V CSK 199/10, niepubl.). Do tego też przedmiotu jest ograniczony kształtujący skutek wyroku uwzględniającego powództwo opozycyjne. W świetle art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności uzasadniają co do zasady zdarzenia poprzedzające wytoczenie powództwa opozycyjnego, a przynajmniej chwilę wydania wyroku w procesie opozycyjnym (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 1966 r., III CR 224/66, OSNCP 1967, nr 7 - 8, poz. 30), podczas gdy zgodnie z dominującym stanowiskiem do chwili uprawomocnienia się wyroku uwzględniającego żądanie oparte o art. 357¹ k.c. obowiązki dłużnika pozostają w niezmienionym kształcie. Ponadto, przepis art. 357¹ k.c. przyznaje sądowi szerokie uprawnienia do modyfikacji treści umowy albo jej rozwiązania, tymczasem wyrok uwzględniający powództwo opozycyjne może co najwyżej

determinować rozmiar powinności spoczywającej na dłużniku, przy czym ingerencja w stosunek obligacyjny nie mogłaby znajdować w tym przypadku odzwierciedlenia w sentencji rozstrzygnięcia.

Z drugiej strony, odnotować należy, że w orzecznictwie akceptowane jest niekiedy bardziej elastyczne podejście, pozwalające na incydentalną (*ad hoc*) ocenę okoliczności, które mogą stanowić podstawę wytoczenia odrębnego powództwa o ukształtowanie, z konsekwencjami dla wyniku postępowania (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2015 r., III CZP 75/15, OSNC 2016, nr 12, poz. 137, a także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2013 r., III CSK 193/12, niepubl. i powołane tam dalsze orzecznictwo).

Problem ten można było jednak ostatecznie pozostawić na uboczu, ponieważ także gdyby zgodzić się, że – w sytuacji, w której żądana zmiana umowy miałaby sprowadzać się do obniżenia świadczenia dłużnika – wystąpienie z takim żądaniem w akcji opozycyjnej jest dopuszczalne, oparcie kwestionowanego rozstrzygnięcia na art. 357¹ k.c. nie wytrzymywało krytyki z innych powodów. Po pierwsze, pomijając nieprawidłowe założenie, że nadzwyczajna zmiana stosunków wywołała konsekwencje *ex lege*, Sąd Apelacyjny nie wyjaśnił w istocie, na czym zmiana ta polegała, ograniczając się do lakonicznego stwierdzenia o zmianie realiów gospodarczych w latach 90-tych ubiegłego wieku. Po drugie, w okolicznościach sprawy odsetki za opóźnienie w wysokości 30% miesięcznie, przy uwzględnieniu dodatkowo zastrzeżonych i skapitalizowanych odsetek kapitałowych w skali 15% miesięcznie, były rażąco wygórowane w chwili ich zastrzeżenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2005 r., V CK 162/05, niepubl.). Zasadniczym źródłem kolizji między funkcjami realizowanymi przez odsetki, a obciążeniem finansowym nałożonym na powódkę, nie były zatem *in casu* następne procesy ekonomiczne stabilizujące złotego i prowadzące do spadku kosztów kredytu, co mogłoby uzasadniać sięgnięcie do art. 357¹ § 1 k.c., lecz pierwotnie rażąco wygórowana wysokość zobowiązania odsetkowego. Późniejsza stabilizacja wartości pieniądza i łagodzenie tendencji inflacyjnej przy jednoczesnym braku spłaty długu jedynie pogłębiały ten stan rzeczy. Po trzecie, należało przyjąć, że skorzystanie przez sąd z kompetencji wynikającej z art. 357¹ § 1 k.c. wymaga w każdym przypadku sformułowania odpowiedniego żądania

i przytoczenia stosownych twierdzeń faktycznych (por. odpowiednio wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2013 r., III CSK 193/12, niepubl.). Mimo że powódka była reprezentowana przez kwalifikowanego pełnomocnika z materiału sprawy nie wynikało, aby ten warunek odwołania się do klauzuli *rebus sic stantibus* był spełniony. Powódka opierała powództwo nie tyle na nadzwyczajnej zmianie stosunków, do której doszło po wydaniu nakazu zapłaty, lecz na fakcie zastrzeżenia odsetek w rażąco nadmiernej wysokości, w świetle art. 353¹, art. 58 § 2 i art. 359 k.c. oraz rujnujących następstw, do jakich zastrzeżenie takie prowadzi w kontekście przymusowego wykonania orzeczenia.

Nieprawidłowe zastosowanie art. 357¹ § 1 k.c. nie oznaczało jednak, że skarga kasacyjna okazała się uzasadniona. Do zagadnienia tego należało odnieść się odrębnie w zakresie, w jakim Sąd Apelacyjny zaakceptował częściowe pozbawienie nakazu zapłaty wykonalności co do odsetek należnych od dnia 20 lutego 2006 r., w związku z wejściem w życie przepisów art. 359 § 2¹ - 2³ k.c., wprowadzających maksymalną granicę odsetek, oraz co do odsetek należnych za okres poprzedzający ten dzień.

W uzasadnieniu uchwały z dnia 15 marca 2018 r., III CZP 107/17, niepubl., Sąd Najwyższy dokonał wykładni reguł intertemporalnych towarzyszących wejściu w życie ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Uznał, że w stosunkach prawnych, które powstały przed dniem 20 lutego 2006 r., od tego dnia wierzycielowi należały się odsetki nie wyższe niż odsetki maksymalne określone w art. 359 § 2¹ k.c. Regułę tę odniósł również do zobowiązań z tytułu odsetek za opóźnienie stwierdzonych tytułami wykonawczymi, przyjmując, że zobowiązania te wygasły w związku z wejściem w życie powołanej ustawy w zakresie, w jakim przekraczały wysokość odsetek maksymalnych, a zdarzenie to może stanowić podstawę powództwa opozycyjnego.

Akceptując to stanowisko, motywowane szczególnym celem ustawy z dnia 7 lipca 2005 r., jakim było wyeliminowanie z obrotu gospodarczego zjawiska lichwy i związanej z nim pętli zadłużenia (por. druk sejmowy IV kadencji nr 3059), oraz nawiązaniem do modelu rozwiązań intertemporalnych w obszarze prawa zobowiązań wynikającego z art. XXVI i XLIX p.w.k.c., należało uznać, że w

okolicznościach sprawy wejście w życie wskazanej ustawy skutkowało wygaśnięciem *ex nunc* zobowiązania odsetkowego powódki ponad kwotę przekraczającą w stosunku rocznym czterokrotność stopy lombardowej Narodowego Banku Polskiego, to jest ponad kwotę odsetek maksymalnych określonych w art. 359 § 2¹ k.c. Zaskarżony wyrok, mimo błędnego uzasadnienia, odpowiadał zatem prawu w zakresie, w którym odnosił się do pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności co do odsetek należnych za okres od dnia 20 lutego 2006 r. do dnia zapłaty w części przekraczającej w stosunku rocznym czterokrotność stopy kredytu lombardowego.

Dostrzec należało przy tym, że w dacie wyrokowania przez Sąd drugiej instancji stan prawny w zakresie odsetek maksymalnych uległ dalszej zmianie przez wprowadzenie odrębnej regulacji dotyczącej odsetek maksymalnych za opóźnienie (art. 481 § 2 k.c. w brzmieniu nadanym oraz art. 481 § 2¹ - 2⁴ dodane ustawą z dnia 9 października 2015 r. o zmianie ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 1830). Zmiany te odnoszą się do odsetek należnych po dniu 1 stycznia 2016 r. także wtedy, gdy umowa, stanowiąca źródło roszczenia odsetkowego, została zawarta przed tym dniem (por. art. 56 powołanej ustawy *a contrario* i wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2018 r., I CSK 351/17, niepubl.). Kwestia ta, jako nieobjęta zarzutami skargi kasacyjnej, pozostawała jednak poza kognicją Sądu Najwyższego.

W odniesieniu do odsetek należnych za okres poprzedzający dzień 20 lutego 2006 r. odwołanie się do wejścia w życie art. 359 § 2¹ k.c. jako podstawy pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności było niemożliwe; wobec prawomocności materialnej nakazu zapłaty niedopuszczalne było także, jak była mowa, badanie ważności umowy pożyczki w zakresie zastrzeżenia odsetek za opóźnienie w ustalonej wysokości. Rozważenia wymagało natomiast, czy w tym zakresie, w okolicznościach sprawy, niemożność egzekwowania zobowiązania nie wynikała z innych powodów. Przepis art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. ma otwarty charakter, nie wskazując konkretnych typów, ani tym bardziej wyczerpującego katalogu zdarzeń, mogących stanowić podstawę akcji opozycyjnej, z zastrzeżeniem, aby prowadziły one do wygaśnięcia, względnie niemożności egzekwowania

świadczenia i nastąpiły w określonych w nim ramach czasowych. Realizacja świadczenia przy wykorzystaniu środków przymusu egzekucyjnego stanowi wyraz wykonywania prawa podmiotowego, toteż nie ma konstrukcyjnych przeszkód, aby w kategoriach zdarzeń rzutujących na możliwość wykonywania zobowiązania w rozumieniu art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. rozważać również nadużycie prawa podmiotowego (art. 5.k.c.).

Klauzula nadużycia prawa ma uniwersalny charakter i może znaleźć zastosowanie wszędzie tam, gdzie udzielenie ochrony prawnej prawu podmiotowemu prowadziłyby do nieakceptowalnych rezultatów, mając na względzie założenia aksjologiczne lub funkcjonalne oparte na akceptowanych w społeczeństwie wartościach. Potrzeba sięgnięcia do art. 5 k.c. może zaktualizować się nie tylko na etapie postępowania rozpoznawczego, ze skutkiem w postaci oddalenia żądania, lecz także na etapie przymusowego dochodzenia prawa stwierdzonego już prawomocnym rozstrzygnięciem. Jeżeli powstanie tego stanu ma charakter następczy wobec sytuacji zamkniętej prekluzją związaną z prawomocnością materialną orzeczenia, może on, jako zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie nie może być egzekwowane, stanowić podstawę pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności. Stanowisko takie, przy aprobachie piśmiennictwa, wyrażane było także w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 1955 r., II CZ 54/54, OSNCiK 1956, nr 2, poz. 38, i z dnia 7 maja 1955 r., IV CR 395/55, OSNCiK 1956, nr 2, poz. 39, uchwały Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 1970 r., III CZP 46/70, OSNCP 1971, nr 2, poz. 23, i z dnia 30 stycznia 1986 r., III CZP 77/85, OSNCP 1986, nr 2, poz. 206 – w uzasadnieniu, a także wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 września 1997 r., I CKN 243/97, niepubl. i z dnia 4 listopada 2010 r., IV CSK 141/10, niepubl.).

Pojawiające się w judykaturze poglądy przeciwne (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1999 r., II CKN 151/98, OSNC 1999, nr 7 - 8, poz. 13, i z dnia 5 czerwca 2002 r., II CKN 943/00, niepubl.), związane były nie tyle z wyłączeniem *a priori* dopuszczalności powoływania się na nadużycie prawa w powództwie opozycyjnym, lecz z wątpliwościami co do skutków tego rozwiązania w kontekście trwałego lub przejściowego obezwładnienia praw wierzyciela. Kwestia ta wybiega jednak poza specyfikę akcji opozycyjnej i łączy się z ogólnymi

uwarunkowaniami stosowania art. 5 k.c. W aktualnym orzecznictwie dopuszcza się, w drodze wyjątku, możliwość stosowania tego przepisu także wtedy, gdy odmowa udzielenia ochrony prawu podmiotowemu uzyskuje w istocie trwały charakter, z zastrzeżeniem zachowania innych utrwalonych założeń stosowania klauzuli nadużycia prawa, do których należy nakaz uwzględnienia ogółu okoliczności sprawy, postulat wstrzemięźliwości i subsydiarny charakter tego rozwiązania (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2002 r., V CA 2/02, OSNC 2003, nr 1, poz. 12, z dnia 21 lipca 2004 r., V CK 625/03, niepubl., z dnia 13 kwietnia 2005 r., IV CK 663/04, niepubl., z dnia 11 kwietnia 2013 r., II CSK 438/12, niepubl., z dnia 28 listopada 2014 r., I CSK 735/13, niepubl., i z dnia 16 czerwca 2016 r., V CSK 625/15, OSNC 2017, nr 4, poz. 45, a także postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2018 r., II CSK 203/17, niepubl.; zob. też – co do roszczenia odsetkowego - wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 września 1969 r., II CR 111/69, OSPiKA 1970, nr 4, poz. 88).

W rozstrzyganej sprawie należało uznać, że powódka wykazała okoliczności, w świetle których realizacja tytułu wykonawczego w zakresie całości świadczenia odsetkowego stanowiłaby nadużycie, a jako taka nie powinna korzystać z ochrony prawnej.

Wydany przeciwko powódce nakaz zapłaty, opiewający na świadczenie główne w kwocie 1450 zł ze skapitalizowanymi odsetkami kapitałowymi, stanowił na chwilę orzekania przez Sąd drugiej instancji podstawę zobowiązania odsetkowego w kwocie 116 541, 86 zł, co stanowi sumę ponad osiemdziesięciokrotnie wyższą. Uwzględniając redukcję będącą skutkiem wejścia w życie ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw, kwota ta wynosiła ok. 63 000 zł z perspektywą wzrostu w granicach odsetek maksymalnych. Nie można usuwać z pola widzenia, że źródłem tej sytuacji była przede wszystkim treść tytułu wykonawczego, powstałego w postępowaniu sądowym i korzystającego z atrybutu prawomocności. Prawomocność orzeczenia stanowiącego tytuł wykonawczy nie konsumuje jednak w całości oceny zachowań wierzyciela mających na celu egzekucję świadczenia, niezależnie od mechanizmów ochronnych, ustanowionych na rzecz dłużnika w przepisach postępowania egzekucyjnego. Unaocznia się to zwłaszcza w szczególnej sytuacji, w której

postępowanie egzekucyjne jest prowadzone po upływie blisko 25 lat od wydania orzeczenia, a jego przedmiotem jest stale narastające świadczenie odsetkowe, którego wysokość została ustalona w warunkach ekonomicznych odmiennych nie tylko od dzisiejszych, lecz także od istniejących w dacie wejścia w życie ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Można także tym kontekście odwołać się do stanowiska, że specyfika sytuacji, w której prawomocne orzeczenie sądu zasądza świadczenie na przyszłość, którego wielkość zależy od upływu niezdefiniowanego z góry czasu, powoduje, że stabilność tego orzeczenia cieszy się ochroną w mniejszym stopniu niż w pozostałych przypadkach (por. art. 138 k.r.o. i art. 907 § 2 k.c.).

W zestawieniu z wynikającą z materiału sprawy sytuacją powódki, egzekucyjna realizacja roszczenia odsetkowego w rozmiarze ukształtowanym treścią tytułu i upływem czasu nie odpowiadałaby jego społeczno-gospodarczym celom. Wypełnianie przypisanej odsetkom funkcji odszkodowawczej i motywującej dłużnika do terminowego spełnienia świadczenia jest możliwe wtedy, gdy rozmiar świadczenia odsetkowego, z uwzględnieniem tempa jego narastania, pozostaje w rozsądnej relacji do czynników ekonomicznych, charakteru stosunku prawnego i sytuacji stron. Przekroczenie tej granicy powoduje, że dochodzenie odsetek nie zmierza w istocie do kompensowania uszczerbku majątkowego po stronie wierzyciela i nie może właściwie wpływać na sferę motywacyjną dłużnika. Nie prowadzi ono tym samym do żadnych legitymowanych aksjologicznie celów, staje się natomiast instrumentem czysto sankcyjnym, skutkującym obciążeniem dłużnika ponad miarę przy braku realnych perspektyw na pełną spłatę zadłużenia i wiążącymi się z tym konsekwencjami w zakresie jego funkcjonowania w społeczeństwie. Przeciwdziałanie takim sytuacjom ma ugruntowaną tradycję w wielu systemach prawnych, a jego celowość nie może budzić wątpliwości.

Podstawę pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności należało zatem uznać za wykazaną (art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w związku z art. 5 k.c.) także co do świadczenia odsetkowego w odniesieniu do okresu poprzedzającego wejście w życie ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Podstawa ta nie powinna jednak prowadzić do pozbawienia w tym zakresie tytułu wykonawczego wykonalności w całości,

lecz w odpowiedniej części. Wyznaczenie poziomu, przy którym realizacja zasądzonego świadczenia odsetkowego w postępowaniu egzekucyjnym stanowi *in casu* nadużycie prawa, jest kwestią ocenną. Uwzględnienia wymagają w tej mierze: stan prawny, regulujący wysokość odsetek maksymalnych, charakter zawartej umowy, zachowanie stron w przeszłości, w tym okoliczność, że powódka zrezygnowała z możliwości zakwestionowania nakazu zapłaty w drodze zarzutów i nie spłaciła dobrowolnie żadnych kwot, obecna sytuacja stron, jak również uwarunkowania procesowe wynikające z zakazu *reformationis in peius* (art. 384 k.p.c.), przy dostrzeżeniu, że zarówno apelację, jak i skargę kasacyjną wniosła wyłącznie strona pozwana.

Idąc tym torem, Sąd Najwyższy uznał, że zakres, w jakim doszło do pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności wyrokiem Sądu pierwszej instancji, z wykorzystaniem kryterium poziomu odsetek maksymalnych ukształtowanego na podstawie wskaźnika czterokrotności stopy lombardowej w stosunku rocznym (art. 359 § 2¹ k.c. w dawnym brzmieniu), w przedziale czasowym od dnia wymagalności roszczenia do wejścia w życie ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw, mieści się w granicach uznania przysługującego sądom *meriti* przy operowaniu klauzulą generalną nadużycia prawa. Ingerencja na tym poziomie zapewnia wierzycielowi godziwą rekompensatę za korzystanie z kapitału w granicach od 124% do 23% rocznie, co sytuuje się w przybliżeniu między czterokrotnością, a dwukrotnością średniego oprocentowania kredytów krótkoterminowych w miarodajnym czasie. Pozwala to zarazem utrzymać obciążenie powódki, z uwzględnieniem świadczenia odsetkowego za dalszy okres i kwoty wyegzekwowanej w dotychczasowym postępowaniu egzekucyjnym, w rozsądnej wysokości, dającej prognozę spłaty całości zadłużenia.

Zarzuty procesowe sformułowane w skardze kasacyjnej miały wtórny charakter i w większości odrywały się od okoliczności sprawy. Za niezasadny należało uznać zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 zdanie pierwsze k.p.c., ponieważ uzasadnienie zaskarżonego rozstrzygnięcia poddawało się kontroli kasacyjnej (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1997 r., II CKN 112/97, niepubl., z dnia 11 maja 2000 r., I CKN 272/00, niepubl., z dnia

20 lutego 2003 r., I CKN 65/01, niepubl., i z dnia 15 kwietnia 2016 r., I CSK 278/15, niepubl. oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2013 r., III CSK 293/12, OSNC 2013, nr 12, poz. 148). Sąd Apelacyjny nie naruszył także art. 365 i 366 k.p.c., regulujących prawomocność materialną orzeczeń sądowych, gdyż mimo częściowo niekonsekwentnej argumentacji wiązał pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego ze zmianą stosunków, do której doszło po powstaniu tytułu egzekucyjnego. Odwołanie się do tego argumentu stanowiło zarazem odniesienie się do zarzutów apelacji, co czyniło chybionym zarzut naruszenia art. 378 § 1 k.p.c. Przepis ten obliuguje sąd rozpoznający apelację do rozważenia i oceny postawionych w apelacji zarzutów, nie zaś do ich uwzględnienia (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 2 lipca 2008 r., II PK 7/08, OSNP 2009, nr 21 - 22, poz. 283, z dnia 9 listopada 2012 r., IV CSK 303/12, niepubl. i z dnia 3 marca 2017 r., I CSK 213/16, niepubl.).

Ostatecznie należało zatem stwierdzić, że zaskarżony wyrok, mimo błędnego uzasadnienia, odpowiadał prawu, toteż, na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. *in fine*, Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

aj

r.g.